

anonimnih sogovornikov, v spremenjenih imenih sogovornikov, v medijski reprodukciji klozeta, z naslovi, slikami itn. (str. 77). Normalizacija prekriva prejšnje podobe homoseksualca kot kriminalca, duševnega bolnika in podobno. Tako je homoseksualec konec devetdesetih v medijskih reprezentacijah "povsem običajni človek, ki svojo homoseksualnost lahko ,ivi ravno tako polno, kot drugi ,ivijo svojo heteroseksualnost" (str. 84). Po avtorjevih besedah je homoseksualnost v devetdesetih stopila v *mainstream* na račun depolitizirane lezbične in gejevske identitete. Pa vendar moramo biti previdni in se vprašati, če se ta medijska podoba (ob rezultatih javno-mnenjskih raziskav) ne ka,e v stilu znanega pregovora *ni vse zlato, kar se sveti* oziroma *videz vara*?

Spolna usmerjenost ni nepomembna osebnostna lastnost. Četudi ji posameznik ali posameznica ne pripisujeta velikega pomena, ji le-tega pripiše dru,ba kot skupinska entiteta. V Sloveniji je bilo na tem področju izvedenih premalo raziskav, da bi lahko zaključili z nekimi splošno veljavnimi sklepi. Pa vendar podatki *Slovenskega javnega mnenja* ka,ejo, da za več kot polovico Slovenk in Slovencev homoseksualnost predstavlja nekaj povsem nesprejemljivega. Kljub številnim homofobnim člankom lahko prav ob upoštevanju splošne slike mnenj prebivalcev zaključimo, da so mediji kljub vsemu o homoseksualnosti poročali z določeno mero naklonjenosti. Postavlja pa se vprašanje, ali je to dovolj? Ali ni spolna usmerjenost temeljna človekova pravica? Ali ni enakost ne glede na spol, vero, spolno usmerjenost itd. zapisana tudi v *Ustavi Republike Slovenije*? Kako je potem lahko sploh vprašanje naklonjenosti relevantno? Ne samo naklonjenost, temveč tudi spoštovanje in enakost bi moralo biti nevprišljivo/samoumevno.

Medijske podobe homoseksualnosti – analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000 je pomembna študija k premisleku o dru,beni pomembnosti spolne usmerjenosti, predvsem pa o ponovnem premisleku o vlogi medijev. Knjiga je tudi pomemben doprinos o razmišljanju novinarjev in novinark, ki pišejo o tematikah in dogodkih, ki zadevajo spolno usmerjenost. Gre za vzoren primer promocije znanosti, kjer avtor teoretske, strokovne (sociološke) analize predstavi na razumljiv in jasen način. Kljub temu pa ostajajo številni elementi, ki so potrebni nadaljnjih analiz.

Literatura:

- Celia Kitzinger, Sue Wilkinson: *Theorizing Heterosexuality*. V: Celia Kitzinger, Sue Wilkinson (ed.): *Heterosexuality, A Feminism and Psychology Reader*. London: Sage Publications, 1993.
- Ria Mae Brown, Charlotte Bunch: *Kaj bi morala vedeti vsaka lezbijka*. V: *O ženski in ženskem gibanju*. Ljubljana: Krt, 1985.

Boštjan Šaver

**Diane Ackerman: O naravi čutnega. Ljubljana:
Znanstveno in publicistično središče, zbirka Sophia, 2002
334 strani (ISBN 961-6294-40-7), 4.000 SIT**

prevod Dušanka Zabukovec

V luči sodobnih kognitivnih znanosti postajajo interdisciplinarna razčlenjevanja *o naravi čutnega* ponovno aktualni predmet družboslovja. Slovenski prevod dela *The Natural History of Senses* (1990) ameriške pesnice, esejistke in znanstvenice Diane Ackerman predstavlja izredno berljiv tekst, ki koketira tako s sproščeno strokovno metaforičnostjo kot z znanstveno gostoto podatkov. Takšen način pisanja in podatek, da je avtorica dela stalna sodelavka znamenite

kozmpolitanke revije *The New Yorker*; opozarja na še eno ameriško esejistko, ki izhaja iz podobnega ustvarjalnega nagiba – na Susan Sontag in predvsem njene študije o fotografiji.

Avtorica razdeli knjigo na pet temeljnih poglavij, ki obravnavajo primarne človeške čute – voh, tip, okus, sluh in vid. Tako v prvem poglavju zastavlja tezo, da je voh *nemi čut*, ki ga doživljamo brez besed in ga tudi na zavestni ravni relativno težko artikuliramo v besedoslovje. Še najboljše se mu približamo prek barvnih asociacij z vonji substanc in rastlin iz naravnega okolja. Avtorica tako klasificira naslednje osnovne *barve vonja* – vonj po meti, cvetni vonj, eteričen vonj, vonj po pižmu, moškov vonj, vonj po smoli, gniloben vonj in pa jedek vonj. Šele na osnovi takšnih temeljnih kategorizacij, ki nakažejo vonjave vedno posredno s pomočjo metaforike, v vsakdanjem življenju opisujemo tudi ostale vonjave. Posrednost in metaforičnost vonja kot takega pogosto najbolj nakazujejo fraze kot so: *smrdi kot dihur* ali pa *diši po pomladi* idr. Po drugi plati pa že samo dejstvo, da vdihnemo deset do petnajstkrat v minuti (torej blizu osem milijonkrat v enem samem letu), in da vohamo vedno z vsakim vdihom, odraža dejstvo, kako pomemben je vonj v našem vsakdanjem življenju. Hkrati pa avtorica opozarja, da vonj vpliva na nas predvsem na biološki ravni, pri čemer povzema *Amoorjevo teorijo o nevronskih mrežah* v možganih, ti. *stereokemično teorijo* (str. 21-22). Beseda *stereo* se pri tem nanaša na kompleksen tridimenzionalen prostor, reliefno mrežo v nosnih čutnicah, v katerih sprožajo impulze natanko določene kategorije vonja s strukturo molekul samih – molekule vonja z določeno obliko se vklapljujejo v čutni relief po principu ključa in ključavnice, in tako sprožajo nevronske impulze, ki potujejo v ustrezne centre v možganih. Tam so impulzi procesirani v nekakšnih nevronskih mapah, kjer obudijo spominski zapis, ki nam pove, kaj za nas ta vonj pomeni (denimo nevarnost, opojna privlačnost, strupena hrana itd.). Hkrati pa Ackermanova opozarja, da se vonj kot tak razlikuje od kulture do starosti in osebnega okusa. Človek ima *samo* pet milijonov vohalnih celic (v primerjavi s psom, ki jih ima dvesto dvajset milijonov), vendar zanj kljub temu ni nepomemben čut. Denimo, nekatere raziskave kažejo, da imajo matere sposobnost prepoznavanja svojega otroka tudi po vonju, medtem ko naj bi za moške veljalo, da ločijo le vonj moškega oziroma ženske. Spet druge raziskave kažejo, da v živalskem svetu miši izbirajo partnerja po vonju – tako lahko vnaprej določijo najboljšo možno genetsko kombinacijo v potomcu kot prenašalcu najboljših genov, tj. *zavohajo* partnerjev genetski material. Sociobiolog Dawkins v svojem *Sebičnem genu* razprada *o teoriji genov*, ki so dejanski lastniki našega telesa – tako gledano je telo zgolj *mišolovka s sirom*, ki išče v genetski verigi idealno kombinacijo, s katero uvaja v evolucijski ravnini radikalno mutacijo za ohranitev dednega zapisa in vrste. Kakšno vlogo ima vonj pri človeški reprodukciji, lahko zgolj domnevamo, na podlagi nekaterih raziskav, ki še zdaleč niso indikatorji dejanskih razsežnosti fenomena. Za ilustracijo lahko omenimo *McClintockov efekt* – namreč ženske, ki so si fizično blizu (bodisi sorodstveno bodisi tesne prijateljice ali partnerke), pod vplivom feromonov pogosto doživljajo menstruacijski cikel istočasno (str. 36). V takšni perspektivi pa ima vonj svojo vlogo tudi v skupini. Dejstvo, da *bolan človek diši drugače kot zdrav* (na primer *shizofrenik* naj bi oddajal povsem svoj vonj), sproži bojazen, da bi lahko kdo *zavohal našo bolezen* – govorimo o *romantični paranoji* moderne družbe. V sodobni družbi je prikrivanje naravnih vonjev s parfumi in dišavami (p)ostalo *common use*, predvsem pa industrija množične kulture, ki individualno tudi na ravni vonja uniformira na nivo enotnega kolektiva s peščico umetnih vonjev. Parafraza se glasi: *Vonj naredi človeka*, ali če gremo še globlje: *Urbanizacija človeka in prostora ustvarjata agregat vonja*. Torej vonj ni le *obleka*, je tudi *imago in okolje*.

V naslednjem poglavju Ackermanova razvija tezo, da je *naša koža je tista, ki stoji med nami in zunanjim svetom* – prav nobeden del našega telesa ne stopa v fizični kontakt z okoljem razen kože. Hkrati pa opozarja, da predstavlja naša koža povprečno šestnajst odstotkov naše celotne teže, kar nedvomno zahteva globlji vpogled – tako vpogled *na sebe* kot *iz sebe*, vmes pa je koža in v njej *največji organ* našega telesa – tip. Obstajajo štiri temeljne kategorije tipa – mrzlo, vroče, bolečina in pritisk. Porazdeljene so po površini celotnega telesa v skladu s funkcijo in strateško lego, ki jo na telesu obdaja tisti del kože. Na primer *Meissnerjeva telesca* so izredno občutljiva

nevronska telesa tipa, ki se nahajajo na neporaščenih delih telesa (na podplatih, prstih, klitorisu, penisu, jeziku itd.) in vsebujejo tudi do tisoč petsto čutnih celic na en kvadratni centimeter (str. 89). Znana so tudi *Pacinijeva telesa*, občutljiva na zračni pritisk, nahajajo pa se v bližini sklepov in genitalij. Kako pomemben je tip tudi v procesu biološke socializacije in nemotenega razvoja otrok, kaže ameriška praksa, ki jo izvajajo z nedonošenčki. Za čas, ki ga preživijo v inkubatorjih, izolirani od okolja, številni prostovoljci poskrbijo (Ackermanova navaja to prakso za porodničnice v ZDA) za *zadostno količino* človeškega dotika (str. 78-79). V nasprotnem primeru je njihov metabolizem moten, posledično tudi rast in razvoj otroka. Na eni izmed univerz v Illinoisu so naredili eksperiment s primati, kjer so ugotovili, da pomanjkanje dotika povzroča poškodbe možgan (str. 82). Avtorica zaključuje, da sta tip in preživetje nedvomno močno povezana, ali drugače povedano: *če se ob dotiku ne bi počutili prijetno, verjetno ne bi bilo naše vrste, starševstva ali preživetja*. Proces tipa pri tem nastaja v zaporedju, kjer mehanični impulz iz okolja aktivira čutne celice, ki prevedejo *dražljaj v električni impulz*, le ta po nevronih potuje v ustrezen center v možganih in po principu povratne zanke sproža ustrezno reakcijo. Za vid in tip velja, da sta primarna čuta spoznavanja tridimenzionalnega prostora (poleg sluha, ki prav tako v veliki meri strukturira prostor okoli nas). Na ravni kulture je v zvezi s tipom še posebej zanimiva *bolečina*, namreč v kolikšni meri občutimo bolečino, varira v veliki meri od kulture in tradicije (str. 108-109). Pri tem je zanimiva tudi *družbena konstrukcija sreče*, ki je povezana ravno z občutkom odsotnosti bolečine. Tudi zato je lajšanje bolečin stara praksa, ki se danes preveša v popolnoma institucionalizirano panogo moderne družbe – medicino. Po eni plati torej *beli bogovi s skalpelom*, po drugi pa habitualizirana uporaba raznih umetnih zdravil, med katerimi je nedvomno najbolj odmeven *aspirin*, ki spada med anestetike. Zanje je značilno, da blokirajo signal nevronskega impulzov k možganom, prekinejo krog povratne zanke – tako organizem ne čuti več bolečine, zato tudi simptomi reakcije izginejo. Podobni umetnim anestetikom so naravni opijati telesa, ki jih imenujemo *endorfini*. Telo jih še posebej veliko proizvede v *stanju fizične aktivnosti* – torej ob *športnih in rekreativnih dejavnostih*. Tako velja, da dvajset minut aerobne aktivnosti stimulira telo, da proizvede več endorfinov kot denimo ena cela škatlica aspirinov.

V tretjem poglavju Diane Ackerman opozarja, da jeokus je izrazito *socialen čut* – namreč *jesti sam* je podobno kot *jesti nezačinjeno hrano*. Simbolika okušanja se kaže tudi v običajih, kot je denimo ponujanje hrane gostu – kajti v vsaki kulturi predstavlja hrana znak odobravanja ali komemoracije (str. 133-134). Hkrati pa jeokus je tudi *intimen čut*, kajti ne da se okušati na daljavo. Da bi lahko sploh dosegli prag okušanja, je potrebno dva tisočkrat več molekul kot pri vonjanju – v isti sapi pa sta tako vonj kot čut izredno prepletena čuta in se komplementarno dopolnjujeta. Človek je *omnivor* – *vsejedec*, zato je v svojem evolucijskem razvoju, predvsem pa v boju za preživetje,okus igral pomembno vlogo. Na svetu je dvajset tisoč užitnih vrst rastlin in vsako je bilo potrebno pred uživanjem okusiti. S pomočjo arhiviranih nevronskega povezav je človeški prednik prepoznalokusne in užitne tvarine, v pomoč pa mu je služil tudi vid. Ackerman opozarja, da danes verjetno ne bi gledali barvne televizije, če ne bi nekoč na neki evolucijski točki razvili *organa za gledanje v barvah* – njegova funkcija je bila sprva predvsem razlikovanje sadežev, užitne in neužitne hrane. Pri tem so sodelovala fiziološka telesa okusa – *okušalne borbončice*. Povprečen odrasli jih ima okoli deset tisoč, pri čemer ločijo štiri osnovne okuse – sladko, kislo, slano in grenko. Vsaka izmed teh kategorij borbončic ima na jeziku, poglavitnem okušalnem organu, različno mesto. Po drugi platiokus kot tak sproža tudi veliko asociacij povezanih s seksualnostjo – denimo prebavni trakt se začenja na obraznem delu glave in končuje na področju genitalij. Obe sferi sta si zelo podobni – tudi glede miškulature, gladkih okroglih mišic, katerih dejavnost je povezana s svojevrstno *mero užitka*. Dražljaji tovrstnih mišic sprožajo v možganih pozitiven nevronskega odziv, ta pa je povezan s primarnimi funkciji telesa – kot so prehranjevanje, izločanje in razmnoževanje. Hkrati pa je – kot opozarja avtorica – tudi hrana afrodiziak: *hrana je produkt spolne konjunkcije rastlin ali živali, in se nam kot taka zdi seksualno atraktivna* (str. 137, 159). Denimo v jezikovnih publicah pogosto izrazimo misel, da je *nekdo*

tako seksualno privlačen, da bi ga kar pojedli. Spomnimo se tudi fraz tipa – *ti si moj cukrček* ali pa *štručka moja*. Nekatere izmed substanc hrane vplivajo na nas podobno kot opijati – še posebej znana sta primera kave in čokolade. Bojda je francoski pisatelj Balzac na dan použil kar petdeset skodelic kave – zato je umrl od kofeinske zastrupitve. Podobno je s čokolado, ki vsebuje substanco *phenetylamine (PEA)*, ki v možganih sproža podobne občutke kot *stanje zaljubljenosti*. Hkrati pa Ackermanova navaja tudi strukturalista Levi-Straussa, ki je zabeležil, da *primitivna ljudstva* delijo hrano na *dobro za misliti in slabo za misliti* (str. 141). Namreč, skladno s takšno strukturo človek deli hrano na tri kategorije – v prvi so *pripadniki lastne vrste*, ki so tabu (denimo na *bojnem polju so ljudje dobri za ubijanje, vendar slabi za jelo*), nadalje, v drugi so *živalske vrste*, ki so človeku blizu, zato so delni tabu (kategorija *domačih živali* kot so psi, mačke, papagaji itd.), in v tretji kategoriji so *živalske vrste*, ki so dovolj distancirane in konzumacijsko sprejemljive.

V nadaljevanju avtorica opozarja, da je *vesolje nemo*, toda na Zemlji skoraj vsaka stvar *oddaja zvok*, ki ga je moč *slišati*. Proces sluha pri tem nastaja tako, da so zaznane vibracije molekul v zraku, nato prevedene v fluidne valove v slušnih organih, in naprej v električne impulze do možgan. Pri sluhu delno sodeluje tudi koža oziroma tip, predvsem pri nizkofrekvenčnem zvočnem valovanju. Če se na kakšnem bučnem koncertu postavimo v bližino izvira zvoka, lahko začutimo nekakšno *ščemenje*, ki preveva vso telo – še posebej pa zelo občutljive predele, kot so genitalije. Skozi takšno lečo lahko spoznamo, kako močan erotičen naboj preveva diskoteke in plesišča, kjer glasna glasba ustvarja fizično nezavedno spolno predigro. Po drugi plati pa zvok ne le, da daje nekakšno kontinuiteto našemu življenju, temveč omogoča logično dojetje tega – je del nas samih: tokovi, šumi, predvsem pa srčni utrip so valovanja znotraj nas, ki jih na zavestni ravni ne registriramo. Hkrati pa je fenomen, ki se je razvijal vzporedno s sluhom, sposobnost govora oziroma artikulacije zvokov, ki sta značilna ne le za človeško kulturo, temveč tudi za ostala živa bitja (str. 190, 191). Denimo visoko razviti sesalci – na primer kiti – formirajo oblike zvočnih vibracij, ki imajo enako melodičen značaj kot v človeški kulturi pesem. Kakšno vlogo ima tovrstna komunikacija v njihovi kulturi, lahko le domnevamo, v človeški zgodovini pa je nemara sprožila številne *mite in legende*, saj obstajajo domneve, da so ravno petje kitov nekoč mornarji pripisali *legendarnim sirenam*. Tako nekoč kot danes ima v okviru sluha glasba izjemen položaj v človeški kulturi – jo soustvarja in ji daje smisel, predvsem pa odlikuje nivo estetskega formuliranja stvarnosti modernega posameznika. Pri tem lahko opredelimo dve formi, pogojeni s strani naše kognicije – prvič *beseđe*, ki obsegajo *racionalne zvočne zapise za objekte, emocije, ideje*, drugič *glasbo*, ki je povezana z *neracionalnimi zvočnimi vibracijami za določena občutja*.

V zaključku Diane Ackerman postavi tezo, da je vid je povezan s *sliko*, ki ni fiksno postavljena v okolju, temveč je povezana z *določeno definicijo* – oči zbirajo svetlobo le določenih valovnih dolžin in določenih barv, proces sprejemanja in interpretiranja pa se dogaja v možganskih centrih. Torej če bi lahko za prejšnje čute trdili, da predstavljajo kontingenco človekovega razvoja in jo omogočajo, pa za vid velja, da je vzpostavil točko diskontinuitete, ki je sprožila razčlemba in hkrati razumevanje subjektivne slike – preskok od enostavnega čutenja in pasivnih reakcij organizma je zaznamovan na višji ravni interpretacije ter abstraktnega mišljenja (str. 238). Dejanska funkcija očes je zbiranje svetlobe, ki jo posebni senzorji, *čepki in paličice*, zaznajo in pretvorijo v različico digitalnega zapisa. Čepki so čutne celice, občutljive na barvo – procesirajo tri osnovne barve: rdečo, rumeno in modro. Paličice pa so celice, občutljive na svetlobo, ki zaznajo binarno resolucijo, tj. črno in belo, temno in svetlo. Pri tem večina ljudi razlikuje od 150 do 200 barv, pri čemer velja, da vidimo vedno tisto barvo, ki je od površine objekta odbita. Pri tem avtorica opozarja, da se barve ne porajajo v svetu, ampak v naših glavah. Skupaj z intenziviteto svetlobe vplivajo na nas in naše počutje, nas opozarjajo, vzbujajo, pomirjajo, skrijejo, predvsem pa vplivajo na odraz neke skupnosti in jo sooblikujejo. Denimo, v anglo/evropski kulturi je barva družbeni odraz *spolne entitete* – modra je barva dečkov in roza barva deklic. Pri čemer modra barva izhaja iz barve neba, na nebu pa – v skladu s številnimi mitološkimi konstrukcijami – *živijo bogovi*. Zato naj bi imela *modra* moč, odvrniti ter premagati zlo, in posebno energijo, ki daje moškemu *herkulsko*

vlogo pri vodenju svoje družine. Po drugi plati pa je roza barva ženskega spola, kajti v tradicionalni mitologiji so punce krhke in rojene v nežnih cvetovih roza vrtnic. Seveda je slika kot taka, skupaj z ostalimi čuti, močno povezana tudi s seksualnimi odzivi – tako se lahko poraja dejansko ali pa zgolj v domišljiji oziroma fantaziji. V fantazijah pa ne obujamo le slike iz realnosti, ampak jih tudi poustvarjamo, namreč gre za *introjekcijo* na globlji ravni, ki kaže podobnost s sanjami.

Nedvomno je izjemno delo Ackermanove primerno tako kot zanimiv učbenik (dodiplomskim) študentom, ki so povezani z mejnimi področji študij o čutih telesa od sociologije do biologije, kot tudi v obliki popoldanskega ekskurza v miselno polje telesnega. Vsekakor je branje pričujočega dela predvsem z družboslovnega zornega kota izredno dobrodošlo, skupaj z ostalimi znanstvenimi študijami, kakršna je denimo delo *o družbenem svetu v kognitivni znanosti*, ki ga je predstavil širši akademski skupnosti sociolog Gregor Tomc z naslovom *Šesti čut* (2000). Diane Ackerman zaključuje svoje *potapljanje na dih* v družbeno realnost, ki je podrejena temeljnim fizikalnim in biološkim zakonom, s *sinestezijo*, kjer – podobno kot *klasični sociolog* Georg Simmel v spisu o *sociologiji čutov* – ugotavlja, da so pogosto najbolj samoumevne plati družbenega osrednja in edina oprijemljiva dejstva človeškega – *svet je konstrukt, ki ga možgani gradijo na podlagi dobljenih čutnih podatkov, podatki sami pa so le majhen del tistega, kar je na voljo*. Tudi življenja.

Novosti na knjižnem trgu, namenjene recenziji (do aprila 2004)

Pierre Bourdieu: *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba I/*cf., 2003.

Jean-Claude Milner: *Strukturalizem: liki in paradigma*. Ljubljana: Krtina, 2003.

Matjaž Uršič: *Urbani prostori potrošnje*. Ljubljana: Založba FDV, 2003.

Ulrich Beck: *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma - odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina, 2003.

Tanja Oblak: *Izživi e-demokracije*. Ljubljana: Založba FDV, 2003.

ur. Igor Škamperle: *Ars magna: Alkimija med mitom in znanostjo*. Ljubljana: Nova revija, 2003.

Noam, Chomsky: *Somrak demokracije*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003.

Mitja Velikonja: *Mitografije sedanjosti: študije primerov sodobnih političnih mitologij*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

Aleš Debeljak: *Evropa brez Evropejcev*. Ljubljana: Sophia, 2004.

Benedict Anderson: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003.

Jan Makarovič: *Antropologija ustvarjalnosti: biologija, psihologija, družba*. Ljubljana: Nova revija, 2003.

Edward Sapir: *Jezik: uvod v proučevanje govora*. Ljubljana: Krtina, 2003.

Mladen Dolar: *O glasu*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2003

ur. Janez Strehovec: *Teorije igre pri Johanu Huizingi, Rogerju Cailloisu in Eugenu Finku*. Ljubljana: Študentska založba, 2003.

Hagen Schulze: *Država in nacija v evropski zgodovini*. Ljubljana: Založba I/*cf., 2003.

Walter Benjamin: *Izbrani spisi*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2003.